

॥ अंतरी पेटवू ज्ञानज्योत ॥

Grade - A

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

मानवविज्ञान विद्याशाखा

Choice Based Credit System

तृतीय वर्ष कला - मराठी

सत्र पाचवे व सहावे

(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

DSC मराठी : वाङ्मयीन मराठी

विशिष्ट वाङ्मयप्रकारांचा अभ्यास

सत्र पाचवे

DSC मराठी E : एकांकिका लेखनाचा अभ्यास

सत्र सहावे

DSC मराठी F : ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास

किंवा

पर्यायी अभ्यासपत्रिका

DSC मराठी : उपयोजित मराठी

व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी

सत्र पाचवे

DSC मराठी E : व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी

सत्र सहावे

DSC मराठी F : व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी

DSE 3 मराठी : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास

सत्र पाचवे

DSE 3 मराठी A: मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास

सत्र सहावे

DSE 3 मराठी B : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास

DSE 4 मराठी : मराठीचा भाषिक अभ्यास

सत्र पाचवे

DSE 4 मराठी A : मराठीचा भाषिक अभ्यास

सत्र सहावे

DSE 4 मराठी B : मराठीचा भाषिक अभ्यास

GE मराठी : मराठी लोकरंगभूमी

सत्र पाचवे

GE मराठी A : मराठी लोकरंगभूमी

सत्र सहावे

GE मराठी B : मराठी लोकरंगभूमी

MIL मराठी : माध्यमांसाठी लेखन व संवाद

सत्र पाचवे

MIL मराठी 3 : दृक्-श्राव्य माध्यमांसाठी लेखन व संवाद

सत्र सहावे

MIL मराठी 4 : आधुनिक समाजमाध्यमांसाठी लेखन व संवाद

SEC मराठी : लेखनकौशल्ये

सत्र पाचवे

SEC मराठी 3 : लेखनकौशल्य - निबंधलेखन

सत्र सहावे

SEC मराठी 4 : लेखनकौशल्य - ग्रंथपरीक्षण लेखन

Kavayitri Bahinabai Chaudhari
North Maharashtra University, Jalgaon

Structure of T. Y. B. A. (Faculty of Humanities)
Under CBCS Pattern (2020 - 2021)

Semester	Discipline Specific Core Course DSC	Ability Enhancement Compulsory Courses AEC	Skill Enhancement Course SEC	Discipline Specific Elective Courses DSE	Generic Elective GE
V Credits: 28 (10 Papers)	MIL 3 (03) DSC 1 E (03) – Marathi G - 3 DSC 2 E (03) DSC 3 E (03)	English Communication (02)	SEC 3 (02) – Marathi	DSE 3 A (03) – Marathi S - 3 DSE 4 A (03) – Marathi S - 4	GE 1 A (03) – Marathi GE 2 A (03)
VI Credits: 28 (10 Papers)	MIL 4 (03) DSC 1 F (03) – Marathi G - 3 DSC 2 F (03) DSC 3 F (03)	English Communication (02)	SEC 4 (02) – Marathi	DSE 3 B (03) – Marathi S - 3 DSE 4 B (03) – Marathi S - 4	GE 1 B (03) – Marathi GE 2 B (03)

- **AEC - English Communication** ही अनिवार्य अभ्यासपत्रिका आहे. तृतीय वर्षास प्रवेशित प्रत्येक विद्यार्थ्यांने ही अभ्यासपत्रिका अभ्यासणे अनिवार्य आहे.
- **MIL** ही अनिवार्य अभ्यासपत्रिका आहे. तृतीय वर्षास प्रवेशित प्रत्येक विद्यार्थ्यांने मराठी, हिंदी, संस्कृत, पाली, अर्धमागधी, उर्दू यांपैकी महाविद्यालयात शिकवल्या जाणाऱ्या कोणत्याही एका भाषा विषयाच्या **MIL** मधील अभ्यासपत्रिकेची निवड करणे अनिवार्य आहे.
- **DSE 3, 4** मध्ये मराठी विषयाच्या अभ्यासपत्रिकांची निवड केल्यास **DSC** मधील तीन अभ्यासपत्रिकांपैकी एक अभ्यासपत्रिका मराठी विषयाची निवडणे (वाङ्मयीन वा उपयोजित) अनिवार्य आहे.
- **DSC** मधील अन्य दोन अभ्यासपत्रिका अन्य कोणत्याही दोन भिन्न विषयांच्या निवडता येतील.
- **SEC** मध्ये महाविद्यालयात उपलब्ध असलेल्या कोणत्याही विषयाच्या कौशल्याधारित अभ्यासपत्रिकांची निवड करणे अनिवार्य आहे.
- **GE** मध्ये महाविद्यालयात विशेष स्तरावर उपलब्ध कोणत्याही दोन विषयांच्या प्रत्येकी एक अशा एकूण दोन आंतरविद्याशाखीय अभ्यासपत्रिकांची निवडणे अनिवार्य आहे. (उदा. GE मराठी आणि GE राज्यशास्त्र)

Equivalence

T. Y. B. A.	Existing Pattern	CBCS Pattern (Since 2020 - 2021)
Sem. V	Compulsory English	AEC - English Communication
	-----	MIL 3 (Compulsory Course) (Marathi/Hindi/Sanskrit/Urdu/Pali/Aradhamagadhi)
	Special Paper S-3	DSE 3 A
	Special Paper S-4	DSE 4 A
	General Paper G-3 (Vangmayin or Upyojit)	DSC 1 E (General Paper of Special subject- DSE 3 A & 4 A) (Vangmayin or Upyojit)
	Optional	DSC 2 E (General Paper of any subject)
		DSC 3 E (General Paper of any subject)
	-----	SEC-3 (Skill based Paper of any subject)
	-----	GE-1 A (Interdisciplinary Paper of any subject)
	-----	GE-2 A (Interdisciplinary Paper of any subject)
Sem. VI	Compulsory English	AEC - English Communication
	-----	MIL 4 (Compulsory Course) (Marathi/Hindi/Sanskrit/Urdu/Pali/Aradhamagadhi)
	Special Paper S-3	DSE 3 B
	Special Paper S-4	DSE 4 B
	General Paper G-2 (Vangmayin or Upyojit)	DSC 1 F (General Paper of Special subject- DSE 3 B & 4 B) (Vangmayin or Upyojit)
	Optional	DSC 2 F (General Paper of any subject)
		DSC 3 F (General Paper of any subject)
	-----	SEC-4 (Skill based Paper of any subject)
	-----	GE-1 B (Interdisciplinary Paper of any subject)
	-----	GE-2 B (Interdisciplinary Paper of any subject)

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानवविज्ञान विद्याशाखा

Choice Based Credit System

तृतीय वर्ष कला – मराठी

सत्र पाचवे व सहावे

(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

अभ्यासपत्रिका	अभ्यासपत्रिकेचे शीर्षक	सत्र	सत्रानुसार शीर्षक	श्रेयांक
DSC Marathi वाङ्मयीन मराठी	विशिष्ट वाङ्मयप्रकारांचा अभ्यास	पाचवे	एकांकिका लेखनाचा अभ्यास	तीन
		सहावे	ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास	तीन
पर्यायी अभ्यासपत्रिका				
DSC Marathi उपयोजित मराठी	व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी	पाचवे	व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी	तीन
		सहावे	व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी	तीन
DSE 3 Marathi	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास	पाचवे	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास	तीन
		सहावे	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास	तीन
DSE 4 Marathi	मराठीचा भाषिक अभ्यास	पाचवे	मराठीचा भाषिक अभ्यास	तीन
		सहावे	मराठीचा भाषिक अभ्यास	तीन
GE Marathi	मराठी लोकरंगभूमी	पाचवे	मराठी लोकरंगभूमी	तीन
		सहावे	मराठी लोकरंगभूमी	तीन

MIL Marathi	माध्यमांसाठी लेखन व संवाद	पाचवे	दृक्-श्राव्य माध्यमांसाठी लेखन व संवाद	तीन
		सहावे	आधुनिक समाजमाध्यमांसाठी लेखन व संवाद	तीन
SEC Marathi	लेखनकौशल्ये	पाचवे	लेखनकौशल्य - निबंधलेखन	दोन
		सहावे	लेखनकौशल्य - ग्रंथपरीक्षण लेखन	दोन

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

DSC Marathi
वाङ्मयीन मराठी
विशिष्ट वाङ्मयप्रकारांचा अभ्यास

सत्र पाचवे
DSC Marathi E : एकांकिका लेखनाचा अभ्यास
(श्रेयांक – तीन)

दलित एकांकिका लेखनाचा अभ्यास
'निवडक दलित एकांकिका'
संपा. दत्ता भगत, साहित्य अकादेमी, नवी दिल्ली.
पहिली आवृत्ती: 2012. पुनर्मुद्रण: 2013.

● अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. एकांकिका या नाट्यप्रकाराचे स्वरूप व त्याची वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
2. मराठीतील एकांकिका लेखनाची वाटचाल लक्षात घेणे.
3. दलित एकांकिका लेखनाचे स्वरूप, त्याची वैशिष्ट्ये व वाटचाल समजून घेणे.
4. निवडक दलित एकांकिकांचा अभ्यास करणे.

● घटक विश्लेषण –

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	1.1 एकांकिका: संकल्पना, स्वरूप व वैशिष्ट्ये	01	15
	1.2 मराठीतील एकांकिका लेखनाचा परामर्श		
	1.2.1 सन 1950 पूर्व मराठीतील एकांकिका लेखन		
	1.2.2 सन 1950 नंतरचे मराठीतील एकांकिका लेखन		
	1.2.3 मराठीतील दलित एकांकिका लेखन: स्वरूपवैशिष्ट्ये व वाटचाल		

2.	‘निवडक दलित एकांकिका’ या पुस्तकातील पुढील एकांकिकांचा अभ्यास (विषयसूत्र, कथानक, पात्रचित्रण, संघर्ष, संवाद, मांडणी, भाषिक विशेष या मुद्द्यांच्या अनुषंगाने)	01	15
	1. ‘शेटजीचे इलेक्शन’ — अण्णाभाऊ साठे		
	2. ‘जहाज फुटलं आहे’ — दत्ता भगत		
	3. ‘घोटभर पाणी’ — प्रेमानंद गज्वी		
3.	‘निवडक दलित एकांकिका’ या पुस्तकातील पुढील एकांकिकांचा अभ्यास (विषयसूत्र, कथानक, पात्रचित्रण, संघर्ष, संवाद, मांडणी, भाषिक विशेष या मुद्द्यांच्या अनुषंगाने)	01	15
	1. ‘डोया व्हईसन आंधया’ — भगवान ठाकूर		
	2. ‘बायको मी देवाची’ — रामनाथ चव्हाण		
	3. ‘ऐन आषाढात पंढरपुरात’ — संजय पवार		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

• संदर्भग्रंथ-

1. आधुनिक मराठी नाटक (आशय आणि आकृतिबंध) — सुषमा जोगळेकर
2. दलित रंगभूमी — संपादन व प्रस्तावना: भालचंद्र फडके, सुरेश एजन्सी, पुणे.
3. मराठी रंगभूमीच्या तीस रात्री — मकरंद साठे, पॉप्युलर, मुंबई.
4. मराठी नाटक आणि रंगभूमी: पहिले शतक (1843-1943) — वि. भा. देशपांडे, व्हीनस, पुणे.
5. मराठी नाटक: स्वातंत्र्योत्तर काल (1947-90) — वि. भा. देशपांडे, व्हीनस, पुणे.
6. मराठी नाटक नाटककार: काळ आणि कर्तृत्व खंड 1, 2, 3 — वि. भा. देशपांडे, दिलीपराज, पुणे.
7. मराठी नाट्यसृष्टी — गो. म. कुलकर्णी, मेहता, पुणे.
8. मराठी नाटक आणि रंगभूमी विसावे शतक — वसंत आबाजी डहाके, पॉप्युलर, मुंबई.
9. माझा नाट्यलेखन / दिग्दर्शनाचा प्रवास — संपा. वि. भा. देशपांडे, उन्मेष, पुणे.
10. प्रदक्षिणा खंड 2 — संपा. अनिरुध्द कुलकर्णी, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
11. निवडक मराठी एकांकिका — संपा. सुधा जोशी, रत्नाकर मतकरी, साहित्य अकादेमी, नवी दिल्ली.
12. नाटक-एक वाङ्मयप्रकार — दत्ता भगत, य. च. म. मु. वि., नाशिक.
13. मराठी नाटक आणि रंगभूमी — हिमांशू स्मार्त, विश्वनाथ शिंदे, प्रतिमा, पुणे.
14. नाटकी नाटक — कमलाकर नाडकर्णी, मनोविकास, पुणे.
15. नाट्यावलोकन — आरती कुलकर्णी, रेखा जगनाळे-मोतेवार, विजय, नागपूर.
16. दलित साहित्य: उद्गम आणि विकास — योगेन्द्र मेश्राम
17. दलित रंगभूमी — संपा. भालचंद्र फडके
18. दलित रंगभूमी आणि नाट्यचळवळ — मधुकर मोकाशी, स्नेहवर्धन, पुणे.
19. दलित नाटक आणि रंगभूमी — ईश्वर नंदापुरे
20. दलित नाटक: प्रेरणा व विकास — शैलेश त्रिभुवन
21. एकांकिका विशेषांक, पंचधारा, जुलै-सप्टेंबर 2015.
22. <https://www.marathirushti.com/articles/दलित-रंगभूमी-दलित-नाट्यच/>

सत्र सहावे
DSC Marathi F : ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास
(श्रेयांक –तीन)

ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास
‘ललितरंग’ (स्त्रीविषयक निवडक ललित गद्य)

संपादन: मराठी अभ्यासमंडळ, कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव.
(सदर पुस्तकात सहा ललित गद्य लेखांचा समावेश असेल.)

● **अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-**

1. ललित गद्य या वाङ्मयप्रकाराची संकल्पना, त्याचे स्वरूप व त्याची वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
2. मराठीतील ललित गद्य लेखनाच्या वाटचालीचा परामर्श घेणे.
3. ललित गद्य लेखनातील विविध प्रकारांची, त्यांच्या बदलत्या रूपांची माहिती करून घेणे.
4. स्त्रीविषयक निवडक ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास करणे.

● **घटक विश्लेषण –**

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	1.1 ललित गद्य: संकल्पना, स्वरूप व वैशिष्ट्ये	01	15
	1.2 मराठी ललित गद्य लेखनाचा परामर्श		
	1.2.1 सन 1950 पूर्वीचे मराठी ललित गद्य (लघुनिबंध)		
	1.2.2 सन 1950 नंतरचे मराठी ललित गद्य (ललित निबंध)		
	1.2.3 सन 1975 नंतरचे ललित गद्य (लेखनाचे विविधांगी स्वरूप)		
2.	‘ललितरंग’ या पुस्तकातील (क्र. एक ते तीन) ललित गद्य लेखांचा अभ्यास (लेखनातील ‘मी’, अनुभवाचे स्वरूप - भावनात्मकता व चिंतनशीलता, स्त्रीजीवनाचे दर्शन, निवेदन, भाषिक व शैली विशेष, मांडणी या मुद्द्यांच्या अनुषंगाने)	01	15
3.	‘ललितरंग’ या पुस्तकातील (क्र. चार ते सहा) ललित गद्य लेखांचा अभ्यास (लेखनातील ‘मी’, अनुभवाचे स्वरूप - भावनात्मकता व चिंतनशीलता, स्त्रीजीवनाचे दर्शन, निवेदन, भाषिक व शैली विशेष, मांडणी या मुद्द्यांच्या अनुषंगाने)	01	15
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

• **संदर्भग्रंथ-**

1. लघुनिबंध ते मुक्तगद्य — वि. शं. चौधुले, मॅजेस्टिक, मुंबई.
2. ललित गद्याचे तात्त्विक स्वरूप आणि लघुनिबंधाचा इतिहास — आनंद यादव, मेहता, पुणे.
3. आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड पहिला व दुसरा — संपा. अ. ना. देशपांडे, व्हीनस, पुणे.
4. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड सातवा — संपा. रा. ग. जाधव, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे.
5. लोकरंग — संपा. चंद्रकुमार नलगे, गंगाधर पानतावणे, रिया, कोल्हापूर.
6. मराठी लघुनिबंधाचा जनक कोण ? — ना. सी. फडके
7. मराठी निबंध-लघुनिबंध: स्वरूप व विवेचन — संपा. चंद्रकांत देऊळगावकर, वि. ना. देऊळकर, मेहता, पुणे.
8. लघुनिबंध आणि लघुनिबंधकार — संपा. भिवाजी अर्जुन परब, ढवळे, मुंबई.
9. मराठी साहित्य: प्रेरणा व स्वरूप (1950-1975) — संपा. गो. मा. पवार, म. द. हातकणंगलेकर, पॉप्युलर, मुंबई.
10. प्रदक्षिणा खंड 1 व 2- संपा. अनिरुध्द कुलकर्णी, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
11. साहित्याची निर्मितीप्रक्रिया — आनंद यादव, मेहता, पुणे.
12. वाङ्मयप्रकार: संकल्पना आणि स्वरूप — संपा. आनंद वास्कर, अन्वय, पुणे.
13. मराठी गद्य: पूर्वपीठिका आणि निबंध — हरिश्चंद्र तुकाराम थोरात, स्वरूप, औरंगाबाद.
14. मुक्तगद्य: संकल्पना आणि उपयोजन — वि. शं. चौधुले, मॅजेस्टिक, मुंबई.
15. प्रस्तावना — ललित गद्याचे स्वरूप: आकलन व अध्यापन, आनंद यादव, ललित गद्यलेणी — संपा. कैलास सार्वेकर, अमोल, पुणे.
16. महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका, अंक 291-292, ऑक्टोबर 1999 ते मार्च 2000.
17. ललित गद्य विशेषांक, ललित, ऑगस्ट 1988.
18. स्तंभलेखन विशेषांक, साहित्यसूची, दिवाळी 1996.
19. मराठीतील ललित गद्य: विचार आणि विस्तार, अक्षरयात्रा विशेषांक 2011-12, संपा. उज्ज्वला मेहंदळे
20. ललित गद्य विशेषांक, ललित, मार्च 2013.
21. स्त्री साहित्याचा मागोवा खंड 1, 2 — संपा. मंदा खांडगे व इतर, साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ, पुणे.
22. स्त्री-लिपी (स्त्री-साहित्यातील बदलांचा वेध) — नीलिमा गुंडी, मेनका, मुंबई.
23. मराठी लेखिका: चिंता आणि चिंतन — भालचंद्र फडके, श्रीविद्या, पुणे.

पर्यायी अभ्यासपत्रिका

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

DSC Marathi
उपयोजित मराठी
व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी

सत्र पाचवे

DSC Marathi E : व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी
(श्रेयांक – तीन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. व्यावसायिक लेखनासाठी मराठी भाषेचे उपयोजन करण्यास शिकणे.
2. अहवाल लेखनाचे स्वरूप जाणून असे लेखन करणे.
3. संपादन प्रक्रियेची माहिती घेऊन त्या प्रक्रियेचा अनुभव घेणे.
4. प्रकाशन व्यवसायाबाबत जाणून घेऊन त्याच्याशी संबंधित विविध कामांची माहिती घेणे.

• घटक विश्लेषण -

घटक क.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	अहवाल लेखन	01	15
	1.1 अहवाल लेखन: स्वरूप, घटक व वैशिष्ट्ये		
	1.2 अहवाल लेखकाच्या अंगी आवश्यक गुण		
	1.3 अहवालांचे स्वरूप: वाङ्मयमंडळ, मराठी विभाग कार्यक्रम, शैक्षणिक सहल, राष्ट्रीय सेवा योजना शिबीर, युवती सभा कार्यक्रम		
	1.4 उपयोजन - वर नमूद केलेल्यांपैकी कोणत्याही एका प्रकारच्या अहवालाचे लेखन करा.		
2.	संपादन: स्वरूप व प्रक्रिया	01	15
	2.1 संपादन: प्रयोजन व भूमिका		
	2.2 संपादन: नियोजन, पूर्वतयारी व संपादकाच्या अंगी आवश्यक गुण		

	2.3 संपादनाचे स्वरूप: स्मरणिका व गौरविका, वार्षिक अंक / दिवाळी अंक, नियतकालिक (पाक्षिक, मासिक, द्वैमासिक)		
	2.4 उपयोजन — वर नमूद केलेल्यांपैकी कोणत्याही एका प्रकारातील संपादनाचा आराखडा तयार करा.		
3.	प्रकाशन व्यवसाय: स्वरूप व प्रक्रिया	01	15
	3.1 ग्रंथप्रकाशन: प्रयोजन व भूमिका		
	3.2 प्रकाशन व्यवसाय: नियोजन, पूर्वतयारी व त्यासाठी आवश्यक गुण		
	3.3 अ) ग्रंथप्रकाशनाची प्रक्रिया: मुद्रणप्रत, मुद्रितशोधन, मुखपृष्ठ, मांडणी, सजावट, मुद्रक, कागदनिवड, मुद्रणपध्दती, बांधणी, वितरक, स्वामित्व हक्क, लेखककरार, ग्रंथनोंदी, आवृत्ती, पुनर्मुद्रण आ) ग्रंथवितरण व विक्री: वितरणव्यवस्था, विक्रेताप्रकार, ग्रंथालय, जाहिरात, प्रोमो, समीक्षा, ई-बुक, ऑनलाईन विक्री		
	3.4 उपयोजन — परिसरातील एखाद्या प्रकाशन संस्थेच्या कार्यालयास किंवा पुस्तक वितरण व विक्री करणाऱ्या व्यावसायिकाच्या कार्यालयास भेट द्या व तेथील कामकाजासंबंधी जाणून घ्या.		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

टीप — अंतर्गत परीक्षेसाठी प्रत्येक घटकातील उपयोजनात्मक भागावर भर दिला जाईल. तसेच विद्यापीठ परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिकेत प्रत्येक घटकावरील उपयोजनात्मक भागावरीलही प्रश्न समाविष्ट असतील.

सत्र सहावे

DSC Marathi F : व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी (श्रेयांक — तीन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. व्यावसायिक लेखनासाठी मराठी भाषेचे उपयोजन करण्यास शिकणे.
2. नाटक व चित्रपट यांच्या परीक्षण लेखनाचे स्वरूप जाणून घेऊन त्याचे उपयोजन करण्यास शिकणे.
3. मुलाखत घेण्यासाठी आवश्यक बाबींची माहिती घेऊन मुलाखत लेखनाची प्रक्रिया आत्मसात करणे.
4. भाषांतराची प्रक्रिया जाणून घेऊन भाषांतराचा सराव करणे.

• घटक विश्लेषण —

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	परीक्षण लेखन	01	15
	1.1 परीक्षण लेखन: स्वरूप, घटक व वैशिष्ट्ये		
	1.2 परीक्षण लेखन: पूर्वतयारी व आवश्यक गुण		
	1.3 परीक्षण लेखनाचे स्वरूप: नाट्य परीक्षण लेखन व चित्रपट परीक्षण लेखन		
	1.4 उपयोजन — एखादा चित्रपट वा एखादे नाटक पाहून त्याचे परीक्षण लिहा.		
2.	मुलाखत लेखन	01	15
	2.1 मुलाखत: प्रयोजन व स्वरूप		
	2.2 मुलाखत: पूर्वतयारी, प्रश्नसूची व मुलाखतकाराच्या अंगी आवश्यक कौशल्ये		
	2.3 मुलाखतीचे स्वरूप: माध्यमनिहाय मुलाखती (मुद्रित, श्राव्य, दृक-श्राव्य माध्यमांसाठी मुलाखत)		
	2.4 उपयोजन— कोणत्याही एका माध्यमासाठी प्रशासन, क्रीडा वा साहित्य या क्षेत्रांमध्ये विशेष कामगिरी बजावणाऱ्या एका व्यक्तीची मुलाखत घेऊन ती लिहून काढा.		
3.	भाषांतर लेखन	01	15
	3.1 भाषांतर: स्वरूप व प्रक्रिया		
	3.2 भाषांतर, अनुवाद, भावानुवाद, रूपांतर यांतील साम्य-भेद		
	3.3 भाषांतर: आवश्यक कौशल्ये		
	3.4 उपयोजन — इंग्लिश वा हिंदी उताऱ्याचे मराठीत भाषांतर करणे किंवा अहिराणी व आदिवासी बोलीतील कथा / उतारा यांचे मराठीत भाषांतर करणे.		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

टीप — अंतर्गत परीक्षेसाठी प्रत्येक घटकातील उपयोजनात्मक भागावर भर दिला जाईल. तसेच विद्यापीठ परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिकेत प्रत्येक घटकावरील उपयोजनात्मक भागावरीलही प्रश्न समाविष्ट असतील.

• संदर्भग्रंथ-

1. व्यावहारिक मराठी — ल. रा. नशिराबादकर, फडके, कोल्हापूर.
2. व्यावहारिक मराठी — संपा. स्नेहल तावरे, स्नेहवर्धन, पुणे.
3. व्यावहारिक मराठी — प्रकाश परब, मिथुन, मुंबई.

4. मराठी भाषा: उपयोजन आणि सर्जन — संपा. अनिल गवळी
5. रसग्रहण: कला व स्वरूप — गो. म. कुलकर्णी, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
6. रसास्वाद: वाङ्मय आणि कला — माधव आचवल, मुंबई मराठी साहित्य संघ, मुंबई.
7. संपादन: स्वरूप व कार्ये — य. च. म. मु. वि., नाशिक.
8. साहित्य संवाद - वि. शं. चौघुले, प्रतिमा, पुणे.
9. मराठी प्रकाशनव्यवसाय परिचय — शरद गोगटे
10. पॉप्युलर रीतिपुस्तक — रामदास भटकळ, मृदुला जोशी, पॉप्युलर, मुंबई.
11. मराठी ग्रंथप्रकाशनाची 200 वर्षे — शरद गोगटे, राजहंस, पुणे.
12. बखर एका प्रकाशकाची — पं. अ. कुलकर्णी, मेनका, पुणे.
13. मराठी ग्रंथनिर्मितीची वाटचाल — शं. गो. तुळपुळे, महाराष्ट्र ग्रंथोत्तेजक सभा, पुणे.
14. साहित्याची भूमी — श्री. पु. भागवत, ग्रंथाली, मुंबई.
15. मराठी प्रकाशनांचे स्वरूप, प्रेरणा आणि परंपरा — अ. ह. लिमये, प्रसाद, पुणे.
16. मराठी लेखनकोश — यास्मिन शेख
17. भाषांतरमीमांसा — संपा. कल्याण काळे, अंजली सोमण, प्रतिमा, पुणे.
18. भाषांतर — सदा कऱ्हाडे, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.
19. भाषांतर — शास्त्र की कला ? — म. वि. फाटक, रजनी ठकार, वरदा, पुणे.
20. भाषांतर आणि भाषा — विलास सारंग, मौज, मुंबई.
21. अनुवादमीमांसा — संपा. केशव तुपे, साक्षात, औरंगाबाद.
22. भाषांतरविद्या: स्वरूप आणि समस्या - संपा. रमेश वरखेडे, य. च. म. मु. वि., नाशिक.
23. अनुवादविज्ञान — निलेश लोंढे, स्वरूप, पोखणी, परभणी.
24. भाषा आणि भाषांतर - य. च. म. मु. वि., नाशिक.

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

DSE 3 Marathi
मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास

सत्र पाचवे

DSE Marathi 3 A: मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास
(श्रेयांक –तीन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासाचा परिचय करून घेणे.
2. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाच्या निर्मितीमागील प्रेरणा जाणून घेणे.
3. महानुभाव संप्रदायाच्या वाङ्मयनिर्मितीचे स्वरूप लक्षात घेऊन त्याची वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
4. शाहिरी काव्याचे स्वरूप लक्षात घेऊन त्याची ठळक वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
5. निवडक ग्रंथकारांच्या वाङ्मयनिर्मितीचा वा साहित्यकृतींचा परिचय करून घेणे.

• घटक विश्लेषण -

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	महानुभाव संप्रदायाची वाङ्मयनिर्मिती	01	15
	1.1 महानुभाव संप्रदाय: तत्त्वज्ञान व आचारधर्म 1.2 महानुभाव संप्रदायाच्या पद्य व गद्य वाङ्मयाचा परिचय 1.3 महानुभाव संप्रदायाच्या वाङ्मयाची ठळक वैशिष्ट्ये		
2.	शाहिरींची वाङ्मयनिर्मिती	01	15
	2.1 शाहिरी काव्य: प्रेरणा व भूमिका 2.2 शाहिरींच्या पोवाडा व लावणी वाङ्मयाचा परिचय 2.3 शाहिरी काव्याची ठळक वैशिष्ट्ये		
3.	निवडक ग्रंथकारांच्या वाङ्मयनिर्मितीचा वा साहित्यकृतींचा परिचय	01	15
	3.1 म्हाईभट 3.2 'दृष्टांतपाठ' 3.3 अनंत फंदी 3.4 'सुंदरा मनामध्ये भरली...'		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

सत्र सहावे
DSE Marathi 3 B: मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा अभ्यास
(श्रेयांक –तीन)

• **अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-**

1. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाच्या इतिहासाचा परिचय करून घेणे.
2. मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाच्या निर्मितीमागील प्रेरणा जाणून घेणे.
3. वारकरी संप्रदायातील प्रमुख संतकवींच्या काव्यनिर्मितीचे स्वरूप जाणून घेऊन त्याची वैशिष्ट्ये लक्षात घेणे.
4. बखर वाङ्मयनिर्मितीचा परिचय करून घेऊन त्याची ठळक वैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
5. निवडक ग्रंथकारांच्या वाङ्मयनिर्मितीचा वा साहित्यकृतींचा परिचय करून घेणे.

• **घटक विश्लेषण -**

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	वारकरी संप्रदायाची वाङ्मयनिर्मिती	01	15
	1.1 वारकरी संप्रदाय: तत्त्वज्ञान व आचारधर्म 1.2 वारकरी संप्रदायातील प्रमुख संतकवींच्या स्फुट व ग्रंथरूप काव्यनिर्मितीचा परिचय 1.3 वारकरी संप्रदायाच्या वाङ्मयनिर्मितीची ठळक वैशिष्ट्ये		
2.	बखर वाङ्मयनिर्मिती	01	15
	2.1 बखरलेखन: प्रेरणा व भूमिका 2.2 बखरलेखनाचा परिचय (शिवपूर्वकालीन, शिवकालीन व पेशवेकालीन बखरी) 2.3 बखरलेखनाची ठळक वैशिष्ट्ये		
3.	निवडक ग्रंथकारांच्या वाङ्मयनिर्मितीचा वा साहित्यकृतींचा परिचय	01	15
	3.1 ज्ञानेश्वर 3.2 'तुकारामगाथा' 3.3 मल्हार रामराव चिटणीस 3.4 'भाऊसाहेबांची बखर'		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

• **संदर्भग्रंथ-**

1. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड 1, 2, 3 – संपा. रा. श्री. जोग, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पुणे.
2. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचे स्वरूप – ह. श्री. शेणोलीकर, मोघे प्रकाशन, कोल्हापूर.
3. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड 1 ते 4 – अ. ना. देशपांडे, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
4. महाराष्ट्र सारस्वत खंड 1, 2 – वि. ल. भावे, पॉप्युलर, मुंबई.
5. मराठी साहित्य, इतिहास आणि संस्कृती – वसंत आबाजी डहाके, भटकळ फाँडेशन, मुंबई.

6. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास — ल. रा. नशिराबादकर, फडके, कोल्हापूर.
7. मराठी साहित्याचे आदिबंध — उषा देशमुख
8. पाच भक्तिसंप्रदाय — र. रा. गोसावी
9. पाच संतकवी — शं. गो. तुळपुळे
10. वारकरी संप्रदाय: उदय आणि विकास — भा. पं. बहिरट व अन्य
11. धर्मसंप्रदाय आणि मध्ययुगीन मराठी वाङ्मय — र. बा. मंचरकर
12. संत वाङ्मयाची सामाजिक फलश्रुती — गं. बा. सरदार, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.
13. महाराष्ट्रीय संतमंडळाचे ऐतिहासिक कार्य — बा. रं. सुंठणकर, लोकवाङ्मय गृह, मुंबई.
14. संत, पंत आणि तंत — श्री. म. माटे
15. मध्ययुगीन साहित्याचा पुनर्विचार — श्री. रं. कुलकर्णी, राजहंस, पुणे.
16. मध्ययुगीन साहित्याविषयी — सतीश बडवे, मीरा बुक्स अँड पब्लिकेशन्स, औरंगाबाद.
17. महानुभाव पंथ आणि त्याचे वाङ्मय — शं. गो. तुळपुळे, व्हीनस, पुणे.
18. प्राचीन मराठी संतकवयित्रींचे वाङ्मयीन कार्य — सुहासिनी इल्लेकर, परिमल, औरंगाबाद.
19. संत कवयित्री — इंदुमती शेवडे
20. रोकडे पाझर — राजन गवस, दर्या प्रकाशन, पुणे.
21. संतसाहित्यमीमांसा — संपा. ताहेर पठाण, न. ब. कदम, शब्दालय, श्रीरामपूर.
22. प्राचीन मराठीच्या नवधारा — रा. चिं. ढेरे, मोघे, कोल्हापूर.
23. प्राचीन मराठी गद्य: प्रेरणा व परंपरा — श्री. रं. कुलकर्णी, सिंधु पब्लिकेशन, मुंबई.
24. बखर वाङ्मय: उद्गम आणि विकास — बापूजी संकपाळ
25. बखरवाङ्मय — र. वि. हेरवाडकर, व्हीनस, मुंबई.
26. मराठी बखरवाङ्मयाचा पुनर्विचार — गं. ब. ग्रामोपाध्ये, मेहता, पुणे.
27. मराठी कवितेचा उषःकाल — श्री. म. वर्दे, मौज, मुंबई.
28. शाहिरी कविता: एक चिकित्सा - प्रकाश देशपांडे केजकर, स्वरूप, औरंगाबाद.
29. मन्हाटी लावणी — संपा. म. वा. धोंड
30. मराठी शाहिरी वाङ्मय — म. ना. सहस्त्रबुध्दे

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

DSE 4 Marathi
मराठीचा भाषिक अभ्यास

सत्र पाचवे

DSE Marathi 4 A: मराठीचा भाषिक अभ्यास
(श्रेयांक –तीन)

• **अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-**

1. भाषेचे स्वरूप आणि तिचे कार्य जाणून घेणे.
2. भाषाभ्यासाच्या विविध अंगांचा परिचय करून घेणे.
3. भाषा उत्पत्तीचे सिध्दांत जाणून घेणे.
4. भाषाकुल संकल्पना समजून घेऊन मराठीच्या भाषाकुलाची माहिती घेणे.
5. मराठी भाषेच्या उत्पत्तीसंबंधीची मते जाणून घेऊन मराठीची पूर्वपीठिका लक्षात घेणे.

• **घटक विश्लेषण -**

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	भाषा: स्वरूप आणि कार्य 1.1 भाषा: स्वरूप व लक्षणे / वैशिष्ट्ये 1.2 भाषेचे कार्य: संदेशन / संज्ञापन (भाषिक संदेशनाचे निराळेपण) 1.3 भाषाभ्यासाची विविध अंगे (ऐतिहासिक, वर्णनात्मक व सामाजिक भाषाविज्ञान यांचा परिचय)	01	15
2.	भाषा उत्पत्ती आणि भाषांचे वर्गीकरण 2.1 भाषा उत्पत्तीचे सिध्दांत (प्रमुख सिध्दांतांचा परिचय) 2.2 भाषाकुल संकल्पना व मराठी भाषा – 2.2.1 भाषाकुल संकल्पना (जगातील प्रमुख भाषाकुले, होर्नले यांचा अंतर्वर्तुळ-बहिर्वर्तुळ सिध्दांत) 2.2.2 मराठीचे भाषाकुल		
3.	मराठी भाषेची उत्पत्ती आणि पूर्वपीठिका 3.1 मराठी भाषेच्या उत्पत्तीनिश्चितीसंबंधी साधने - 3.1.1 शिलालेख (उनकेश्वर, पंढरपूर, नेवासे, अंबाजोगाई, परळ,	01	15

	<p>श्रवणबेळगोळ, दिवे आगर येथील शिलालेख)</p> <p>3.1.2 ग्रंथ (ज्योतिषरत्नमाला, मानसोल्लास, कुवलयमाला, राजमतीप्रबोध, विवेकसिंधू, लीळाचरित्र, ज्ञानेश्वरी)</p> <p>3.2 मराठी भाषेच्या उत्पत्तीसंबंधीचा वैद्य - गुणे वाद</p> <p>3.3 मराठीची जनकभाषा (वि. का. राजवाडे, कृ. पां. कुलकर्णी, शं. गो. तुळपुळे, प्र. रा. देशमुख यांची मते)</p>		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

सत्र सहावे

DSE Marathi 4 B : मराठीचा भाषिक अभ्यास (श्रेयांक –तीन)

● अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. मराठीच्या कालिक भेदांचे स्वरूप जाणून घेऊन त्यांची वैशिष्ट्ये नोंदविणे.
2. मराठीच्या प्रांतिक भेदांची माहिती करून घेणे.
3. मराठीच्या निवडक प्रमुख बोलींच्या वैशिष्ट्यांचा परिचय करून घेणे.
4. भाषाविषयक समज-गैरसमज यांचे निराकरण करून घेणे.
5. मराठीवरील अन्य भाषांच्या प्रभावाचे स्वरूप लक्षात घेणे.

● घटक विश्लेषण -

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	मराठीचे कालिक भेद	01	15
	<p>1.1 यादवकालीन मराठी: स्वरूप व वैशिष्ट्ये</p> <p>1.2 बहामनीकालीन मराठी: स्वरूप व वैशिष्ट्ये</p> <p>1.3 शिवकालीन व पेशवेकालीन मराठी: स्वरूप व वैशिष्ट्ये</p>		
3.	मराठीचे प्रांतिक भेद (प्रमाण मराठी व बोली)	01	15
	<p>2.1 मराठीचा भाषिक नकाशा (प्रांतिक भेद)</p> <p>2.2 प्रमाणभाषा व बोली: सहसंबंध</p> <p>2.3 वऱ्हाडी, चंदगडी व अहिराणी या बोलींच्या ठळक वैशिष्ट्यांचा परिचय</p>		
4.	भाषाविषयक समज-गैरसमज व मराठीवरील अन्य भाषांचा प्रभाव	01	15
	<p>3.1 भाषाविषयक समज-गैरसमज (भाषा: शुध्द-अशुध्द, भाषा: प्रमाण-अप्रमाण, भाषा: श्रेष्ठ-कनिष्ठ, भाषा: मौखिक-लिखित)</p> <p>3.2 संस्कृत, फारसी, द्राविडी, हिन्दी या भाषांचा मराठीवरील प्रभाव</p> <p>3.3 इंग्लिश व अन्य युरोपियन भाषांचा मराठीवरील प्रभाव</p>		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

• **संदर्भग्रंथ-**

1. भाषाविज्ञान: वर्णनात्मक व ऐतिहासिक — संपा. मालशे, इनामदार, सोमण
2. भाषा आणि संस्कृती - ना. गो. कालेलकर
3. भाषा: इतिहास आणि भूगोल — ना. गो. कालेलकर
4. ऐतिहासिक भाषाविज्ञान — र. रा. गोसावी
5. भाषा: अंतःसूत्र आणि व्यवहार — संपा. मु. ग. पानसे
6. मराठीचा भाषिक अभ्यास (ऐतिहासिक व वर्णनात्मक) — संपा. मु. श्री. कानडे
7. मराठी भाषेचा इतिहास — गं. ना. जोगळेकर
8. सुलभ भाषाविज्ञान — द. दि. पुंडे
9. भाषाविज्ञान आणि मराठी भाषा — अनिल गवळी
10. सुबोध भाषाशास्त्र — प्र. न. जोशी
11. मराठीचे ऐतिहासिक भाषाशास्त्र — गोसावी-वैद्य
12. भाषा आणि भाषाशास्त्र — श्री. न. गजेंद्रगडकर
13. मराठी भाषा: वाढ आणि बिघाड — श्री. के. क्षीरसागर
14. अर्वाचीन मराठी — रमेश धोंगडे
15. वैखरी — अशोक केळकर
16. भाषाविचार आणि मराठी भाषा — गं. ब. ग्रामोपाध्ये
17. मराठी भाषा: उद्गम आणि विकास — कृ. पां. कुलकर्णी
18. मराठी भाषेचे मूळ — विश्वनाथ खैरे
19. यादवकालीन मराठी भाषा — शं. गो. तुळपुळे
20. भाषा, समाज आणि संस्कृती — सोनाली देशपांडे-गुजर
21. महाराष्ट्राचा भाषिक नकाशा (पूर्वतयारी) — रमेश धोंगडे
22. बोलीभाषा संशोधनाच्या नव्या दिशा — संपा. म. सु. पगारे, आशुतोष पाटील
23. अहिराणी बोली: भाषावैज्ञानिक अभ्यास — रमेश सूर्यवंशी
24. समाजभाषाविज्ञान: बोलींचा अभ्यास — सुधाकर चौधरी
25. मायबोलीचा जागर, स्मरणिका, राज्यस्तरीय मराठी बोली साहित्य संमेलन 2019, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, पाचोरा, जि. जळगाव.
26. लेख - चंदगडी बोली, नंदकुमार मोरे, भारतीय भाषांचे लोकसर्वेक्षण - महाराष्ट्र खंड, मुख्य संपादक - गणेश देवी, पृ. 114-129.
27. लेख - चंदगडी बोली, नंदकुमार मोरे, भाषा आणि जीवन, दिवाळी 2012, बोली विशेषांक, पृ. 47-56.

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

GE Marathi
मराठी लोकरंगभूमी

सत्र पाचवे
GE Marathi A : मराठी लोकरंगभूमी
(श्रेयांक –तीन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. लोकरंगभूमीची संकल्पना जाणून घेणे.
2. लोकरंगभूमीचे स्वरूप जाणून घेऊन वैशिष्ट्यांचा परिचय करून घेणे.
3. लोकसाहित्य आणि लोकरंगभूमी यांचे परस्परसंबंध समजून घेणे.
4. कीर्तन आणि भारूड या लोकरंगभूमीच्या पारंपरिक रूपांची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
5. खान्देशी वही आणि कोकणी दशावतार या लोकरंगभूमीच्या प्रादेशिक प्रकारांची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.

• घटक विश्लेषण -

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	लोकरंगभूमी: संकल्पना व स्वरूप	01	15
	1.1 लोकरंगभूमी: संकल्पना		
	1.2 लोकरंगभूमी: स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
	1.3 लोकसाहित्य व लोकरंगभूमी: परस्परसंबंध		
2.	लोकरंगभूमी: पारंपरिक रूपे	01	15
	2.2 कीर्तन: भूमिका, स्वरूप, प्रकार व वैशिष्ट्ये		
	2.2 भारूड: भूमिका, स्वरूप, प्रकार व वैशिष्ट्ये		
3.	लोकरंगभूमी: प्रादेशिक रूपे	01	15
	3.1 वही (खान्देशी): स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
	3.2 दशावतार (कोकणी): स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	

सत्र सहावे
GE Marathi B : मराठी लोकरंगभूमी
(श्रेयांक –तीन)

• **अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-**

1. तमाशा या लोकरंगभूमीच्या पारंपरिक रूपाची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
2. लोकनाट्य या लोकरंगभूमीच्या आधुनिक रूपाची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
3. सत्यशोधकी जलसे आणि आंबेडकरी जलसे या लोकरंगभूमीच्या आधुनिक रूपांची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.
4. पथनाट्य आणि रिंगणनाट्य या लोकरंगभूमीच्या आधुनिक रूपांची स्वरूपवैशिष्ट्ये जाणून घेणे.

• **घटक विश्लेषण -**

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1	लोकरंगभूमी: पारंपरिक व आधुनिक रूपे	01	15
	1.1 तमाशा: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये 1.2 लोकनाट्य: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
2.	लोकरंगभूमी: आधुनिक रूपे	01	15
	2.1 सत्यशोधकी जलसे: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये 2.2 आंबेडकरी जलसे: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
3.	लोकरंगभूमी: आधुनिक रूपे	01	15
	3.1 पथनाट्य: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये 3.2 रिंगणनाट्य: भूमिका, स्वरूप व वैशिष्ट्ये		
एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका		03	45

• **संदर्भग्रंथ-**

1. लोकरंगभूमी (परंपरा, स्वरूप आणि भवितव्य) – प्रभाकर मांडे, मधुराज पब्लिकेशन्स, पुणे.
2. लोकरंगभूमी – प्रभाकर मांडे, दिलीपराज, पुणे.
3. लोकनागर रंगभूमी – तारा भवाळकर
4. लोकसंचित – तारा भवाळकर
5. महाराष्ट्राची सांस्कृतिक लोककला – रामचंद्र देखणे
6. मराठी रंगभूमीचा पूर्वरंग – कृ. बा. मराठे
7. लोकधर्मी नाट्याची जडणघडण – शरद व्यवहारे
8. कीर्तन प्रयोग – यशवंत पाठक, गोदावरी, अहमदनगर.
9. नाचू कीर्तनाचे रंगी – यशवंत पाठक, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
10. श्री एकनाथाची भारुडे – ना. वि. बडवे

11. श्री एकनाथ महाराजांची निवडक भारुडे – संपा. एल. जी. सोनवणे
12. वही वाङ्मयातील लोकजीवन – म. सु. पगारे
13. खान्देश: साहित्य आणि संस्कृती – संपा. वासुदेव वले
14. दशावतार – महेश केळुसकर
15. मराठी लोककला तमाशा – नामदेव व्हटकर
16. तमाशा लोकरंगभूमी – रुस्तुम अचलखांब
17. पारंपरिक मराठी तमाशा आणि आधुनिक वगनाट्य – विश्वनाथ शिंदे
18. मराठी लोकनाट्याची परंपरा – वि. कृ. जोशी
19. आंबेडकरी जलसे: एक चिकित्सक अभ्यास – भगवान ठाकूर
20. आंबेडकरी शाहिरी – कृष्णा किरवले
21. लोकमाध्यमे आणि समाजपरिवर्तन – रा. चिं. ढेरे
22. रिंगणनाट्य – अतुल पेठे, राजू इनामदार
23. लेख- 'रिंगणनाट्य: विचारप्रबोधनाचे एक सशक्त माध्यम', प्रतिभा पंकज वाणी, अक्षरगाथा, ऑक्टोबर ते डिसेंबर 2019, पृ. 5-11.

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

MIL Marathi
माध्यमांसाठी लेखन व संवाद

सत्र पाचवे

MIL Marathi 3: दृक्-श्राव्य माध्यमांसाठी लेखन व संवाद
(श्रेयांक –तीन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. दूरचित्रवाणी या दृक्-श्राव्य माध्यमाचा विशेष परिचय करून घेणे.
2. दूरचित्रवाणी या दृक्-श्राव्य माध्यमाचे कार्य आणि त्याची उपयुक्तता यांबाबत जाणून घेणे.
3. दूरचित्रवाणीसाठी करावयाच्या मनोरंजनपर व माहितीपर कार्यक्रमांच्या लेखनाचे स्वरूप व तंत्र अवगत करणे.
4. दूरचित्रवाणीसाठी करावयाच्या जाहिरात लेखनाचे स्वरूप व तंत्र अवगत करणे.
5. दूरचित्रवाणीसाठी आवश्यक निवेदन कौशल्याचे स्वरूप जाणून घेणे.

• घटक विश्लेषण -

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	दृक्-श्राव्य माध्यमे: स्वरूप व परिचय 1.1 दूरचित्रवाणी या दृक्-श्राव्य माध्यमाचा विशेष परिचय (भारतातील दूरदर्शनचा प्रारंभ व विकास यांचा संक्षिप्त आढावा) 1.2 दूरचित्रवाणीच्या सर्वसाधारण स्वरूपाची माहिती (दूरदर्शनचे दैनंदिन कार्य व खाजगी दूरचित्रवाणी वाहिन्यांचा परिचय) 1.3 दूरचित्रवाणीचे कार्य, त्याची उपयुक्तता आणि ठळक वैशिष्ट्ये	01	15
2.	दूरचित्रवाणीसाठी लेखन 2.1 मनोरंजनपर कार्यक्रमांसाठी लेखन (मालिकांसाठी पटकथा व संवाद लेखन, स्कीट (लघुनाट्य) लेखन - स्वरूप, रचना, भाषा व लेखनाचे तंत्र)	01	15

	2.2 माहितीपर कार्यक्रमांसाठी लेखन (बातमी, फीचर / विशिष्ट विषयावरील वृत्तपट, चर्चात्मक कार्यक्रम यांसाठी लेखन- स्वरूप, रचना, भाषा व लेखनाचे तंत्र)		
3.	दूरचित्रवाणीसाठी लेखन व संवाद	01	15
	3.1 जाहिरात लेखन (जाहिरातीचे स्वरूप, जाहिरातीची प्रभावक्षमता, दृश्य व ध्वनी यांचे भान, भाषा व लेखनाचे तंत्र)		
	3.2 दूरचित्रवाणासाठी निवेदन कौशल्य (मनोरंजनपर कार्यक्रमासाठी निवेदन, बातमी व वृत्तपट निवेदन — स्वरूप, आवश्यक भाषिक कौशल्ये, व्यक्तिमत्त्व व देहबोली)		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

सत्र सहावे

MIL Marathi 4: आधुनिक समाजमाध्यमांसाठी लेखन व संवाद (श्रेयांक –तीन)

● अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. आधुनिक समाजमाध्यमांचा विशेष परिचय करून घेणे.
2. आधुनिक समाजमाध्यमांचे कार्य आणि त्यांची उपयुक्तता यांबाबत जाणून घेणे.
3. ईमेल लेखनाचे स्वरूप लक्षात घेऊन ते लेखनतंत्र अवगत करणे.
4. ब्लॉग लेखनाचे स्वरूप लक्षात घेऊन ते लेखनतंत्र अवगत करणे.
5. फेसबुक, ट्विटर, व्हॉट्सएप, यूट्यूब यांवरील लेखनाचे स्वरूप जाणून घेणे.
6. फेसबुक व यूट्यूब यांवरील निवेदन कौशल्य जाणून घेऊन आत्मसात करणे.

● घटक विश्लेषण —

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	आधुनिक समाजमाध्यमे: स्वरूप आणि परिचय	01	15
	1.1 संकेतस्थळ, ईमेल, ब्लॉग, फेसबुक, ट्विटर, व्हॉट्सएप, यूट्यूब या आधुनिक समाजमाध्यमांचा परिचय (त्यांचा प्रारंभ व विकास यांचा संक्षिप्त परामर्श)		
	1.2 आधुनिक समाजमाध्यमांचे कार्य, त्यांची उपयुक्तता आणि ठळक वैशिष्ट्ये		
2.	आधुनिक समाजमाध्यमांसाठी लेखन	01	15
	2.1 ईमेल लेखन (ईमेल खाते म्हणजे काय ?, ते कसे तयार करावे ?, त्याचा वापर कसा करावा ? व ईमेल कसा लिहावा- लेखनाचे स्वरूप, रचना व तंत्र)		

	2.2 ब्लॉग लेखन (ब्लॉग कसा तयार करावा ?, त्याचा वापर कसा करावा ?, ब्लॉगचे स्वरूप व त्यानुसार त्यावरील लेखन - रचना व तंत्र)		
3.	आधुनिक समाजमाध्यमांसाठी लेखन व संवाद	01	15
	3.1 फेसबुक, ट्विटर, व्हाट्सएप यावरील लेखन (या माध्यमांनुसार लेखनाचे स्वरूप –रचना व तंत्र)		
	3.2 फेसबुक व यूट्यूब या समाजमाध्यमांसाठी निवेदन (या माध्यमांनुसार व त्यावरील कार्यक्रमांच्या स्वरूपानुसार आवश्यक निवेदन कौशल्य)		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	03	45

● संदर्भग्रंथ-

1. आजच्या ठळक बातम्या – समीरण वाळवेकर
2. भाषासंवाद – अनिल गवळी, नंदकुमार मोरे
3. दूरदर्शनसाठी लेखन – केशव केळकर
4. सृजनशील लेखन – आनंद पाटील
5. टेलि-वर्तन – निळू दामले
6. मराठी चित्रपटाची पटकथा – अनिल सपकाळ
7. लेख – ‘पटकथा लेखनाचे तंत्र आणि मंत्र’, रवींद्र गुर्जर, बाइट्स ऑफ इंडियावर ‘किमया’ या सदरातील लेख, <https://goo.gl/TiSWnh>
8. फीचर रायटिंग – प्रसन्नकुमार अकलूजकर
9. शॉर्टफिल्म – प्रसाद नामजोशी
10. व्यावहारिक मराठी भाषा, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
11. सायबर संस्कृती – रमेश नारायण वरखेडे
12. डॉट कॉम – गिरीश कुबेर
13. संगणकयुग – अच्युत गोडबोले
14. आधुनिक माहिती तंत्रज्ञानाच्या विश्वात – दीपक शिकारपूर, उज्ज्वल मराठे
15. मराठी भाषिक कौशल्ये विकास – संपा. पृथ्वीराज तौर
16. सोशल मीडिया – योगेश बोराटे
17. सोशल मीडिया डिजीटल दुनिया – प्रफुल्ल सुतार
18. सोशल नेटवर्किंग कल और आज – राकेश कुमार
19. ऑनलाइन मीडिया – सुरेश कुमार
20. सोशल मीडिया मार्केटिंग तंत्र – प्रथमेश कोरगांवकर
21. सोशल मीडिया शाप की वरदान ? – दीपक शिकारपूर
22. माझा आवाज – महेश केळुसकर

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानव्यविज्ञान विद्याशाखा
Choice Based Credit System
तृतीय वर्ष कला – मराठी
सत्र पाचवे व सहावे
(शैक्षणिक वर्ष 2020 - 2021 पासून लागू)

SEC Marathi
लेखनकौशल्ये

सत्र पाचवे
SEC Marathi 3 : लेखनकौशल्य - निबंधलेखन
(श्रेयांक – दोन)

• अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-

1. निबंधलेखनाचे कौशल्य आत्मसात करणे.
2. निबंधलेखनाचे स्वरूप व त्याचे घटक जाणून घेणे.
3. निबंधाचे प्रकार लक्षात घेऊन त्यांच्या लेखनाचा सराव करणे.

• घटक विश्लेषण –

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	निबंध: संकल्पना व स्वरूप 1.1 निबंध म्हणजे काय ? 1.2 निबंधाचे रचनाघटक 1.3 निबंधाचे प्रकार (वर्णनात्मक निबंध, आत्मनिवेदनात्मक निबंध, चिंतनात्मक निबंध, ललित निबंध)	01	15
2.	निबंधलेखन: उपयोजन 2.1 एखाद्या विषयावर वर्णनात्मक निबंध लिहा. 2.2 एखाद्या विषयावर आत्मनिवेदनात्मक निबंध लिहा. 2.3 एखाद्या विषयावर चिंतनात्मक निबंध लिहा. 2.4 एखाद्या विषयावर ललित निबंध लिहा.	01	15
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	02	30

सत्र सहावे
SEC Marathi 4 : लेखनकौशल्य – ग्रंथपरीक्षण लेखन
(श्रेयांक –दोन)

● **अभ्यासक्रमाची उद्दिष्टे-**

1. ग्रंथपरीक्षण लेखनाचे कौशल्य आत्मसात करणे.
2. ग्रंथपरीक्षण लेखनाचे स्वरूप व अशा लेखनाची प्रक्रिया जाणून घेणे.
3. विविध प्रकारांतील ग्रंथांचे परीक्षण लिहिण्याचा सराव करणे.

● **घटक विश्लेषण –**

घटक क्र.	घटक	श्रेयांक	घड्याळी तासिका
1.	ग्रंथपरीक्षण लेखन: स्वरूप व प्रक्रिया	01	15
	1.1 ग्रंथपरीक्षण लेखनाची आवश्यकता व त्यासाठी उपलब्ध क्षेत्रे 1.2 ग्रंथपरीक्षण लेखनाची पूर्वतयारी (वाचन, आकलन, टिपणे) 1.3 ग्रंथपरीक्षणाचे स्वरूप – प्रास्ताविक (ग्रंथाचे शीर्षक व प्रकाशनकाल व अन्य माहिती, ग्रंथाचा प्रधान विषय), ग्रंथाचे एकंदर स्वरूप व मांडणी, ग्रंथाचे निराळेपण, गुणदोषात्मक विवेचन, मूल्यमापनात्मक अभिप्राय, शीर्षक		
2.	ग्रंथपरीक्षण लेखन: उपयोजन	01	15
	2.1 एखाद्या कादंबरीचे परीक्षण लिहा. 2.2 एखाद्या कवितासंग्रहाचे परीक्षण लिहा. 2.3 एखाद्या कथासंग्रहाचे परीक्षण लिहा.		
	एकूण श्रेयांक व घड्याळी तासिका	02	30

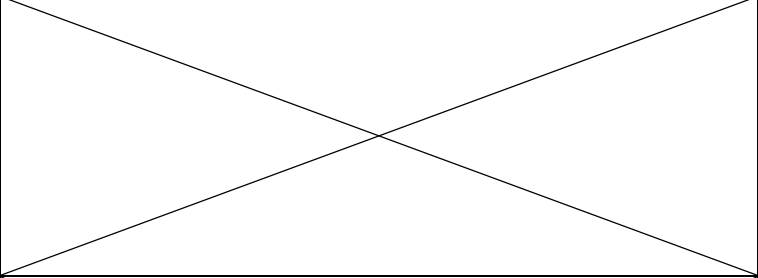
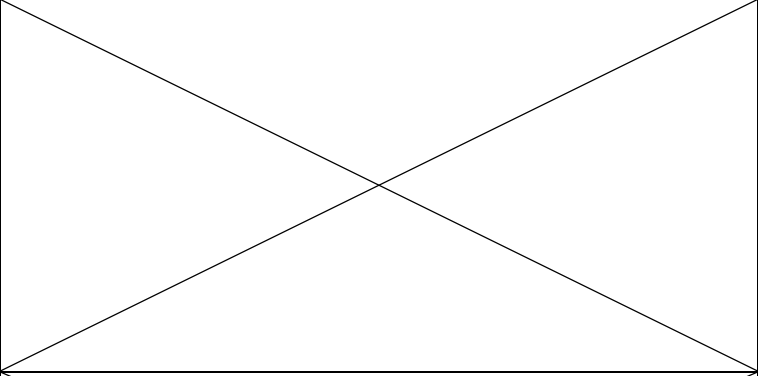
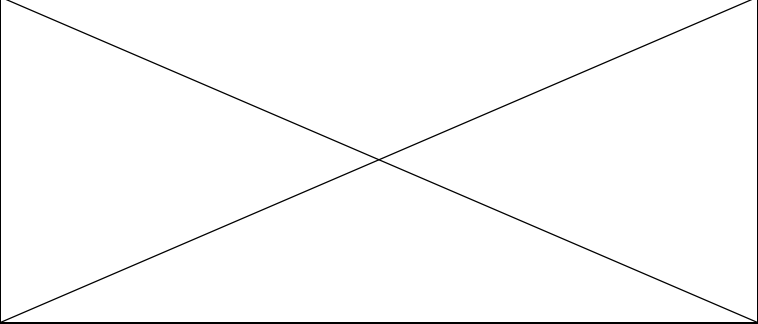
● **संदर्भग्रंथ-**

1. निबंध: शास्त्र व कला – प्र. न. जोशी
2. वाङ्मयीन निबंध – रा. ग. जाधव, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
3. डायमंड निबंधलेखमाला - विभावरी दामले, प्राची साठे
4. मराठी निबंध पुष्पांजली – शोभना आळवणी
5. व्यावहारिक मराठी – ल. रा. नशिराबादकर, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर.
6. व्यावहारिक मराठी भाषा, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक.
7. मराठी भाषा: उपयोजन आणि सर्जन – संपा. अनिल गवळी
8. सुलभ मराठी व्याकरण व लेखन – पद्मिनी बिनीवाले, नवनीत, मुंबई.
9. सुलभ मराठी व्याकरण व लेखन – मो. रा. वाळंबे, नितीन, पुणे.
10. ग्रंथ-संवाद – वि. शं. चौघुले, प्रतिमा, पुणे.

11. रसास्वाद: वाङ्मय आणि कला – माधव आचवल, मुंबई मराठी साहित्य संघ, मुंबई.
12. रसग्रहण: कला व स्वरूप – गो. म. कुलकर्णी, कॉन्टिनेन्टल, पुणे.
13. साहित्याची निर्मितीप्रक्रिया – आनंद यादव, मेहता, पुणे.
14. साहित्याची आस्वादरूपे – वि. शं. चौधुले
15. मराठी लेखनकोश – अरुण फडके, ढवळे, मुंबई.
16. मराठी लेखनकोश – यास्मिन शेख, मनोविकास, पुणे.
17. लेखनमित्र – र. य. साने, विद्या विकास पब्लिशर्स, नागपूर.

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
मानवविज्ञान विद्याशाखा
तृतीय वर्ष कला - मराठी
अभ्यासक्रम

2015 - 2016	2020 - 2021 (CBCS)
<p>सामान्य स्तर (जी - 3) : वाङ्मयीन मराठी वाङ्मयप्रकारांचा अभ्यास सत्र पाचवे MAR 351 नाटक : अधांतर — जयंत पवार सत्र सहावे MAR 361 निवडक ललित गद्य : संपादक, मराठी अभ्यास मंडळ, उमवि, जळगाव.</p>	<p>DSC मराठी : वाङ्मयीन मराठी विशिष्ट वाङ्मयप्रकारांचा अभ्यास सत्र पाचवे MAR 351 DSC मराठी A : एकांकिका लेखनाचा अभ्यास ‘निवडक दलित एकांकिका’ — संपा. दत्ता भगत, साहित्य अकादेमी, नवी दिल्ली. सत्र सहावे MAR 361 DSC मराठी B : ललित गद्य लेखनाचा अभ्यास ‘ललितरंग’ — संपा. मराठी अभ्यासमंडळ, कबचौ उमवि, जळगाव.</p>
पर्यायी अभ्यासपत्रिका	पर्यायी अभ्यासपत्रिका
<p>सामान्य स्तर (जी - 3) : उपयोजित मराठी सत्र पाचवे MAR 352 उपयोजित मराठी सत्र सहावे MAR 362 उपयोजित मराठी</p>	<p>DSC मराठी: उपयोजित मराठी व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी सत्र पाचवे MAR 352 DSC मराठी A : व्यवसायिभिमुख लेखनासाठी मराठी सत्र सहावे MAR 362 DSC मराठी B : व्यवसायाभिमुख लेखनासाठी मराठी</p>
<p>मराठी विशेष स्तर (एस - 3) सत्र पाचवे MAR 353 आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास : 1920 ते 1960 (कथा व कादंबरी वाङ्मय) सत्र सहावे MAR 363 आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास : 1920 ते 1960 (कविता व नाट्य वाङ्मय)</p>	<p>DSE 3: मराठी मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास सत्र पाचवे MAR 353 DSE 3 मराठी A : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास सत्र सहावे MAR 363 DSE 3 मराठी B : मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास</p>

<p>मराठी विशेष स्तर (एस - 4) <u>सत्र पाचवे</u> MAR 354 भाषाविज्ञान <u>सत्र सहावे</u> MAR 364 मराठी व्याकरण</p>	<p>DSE 4: मराठी मराठीचा भाषिक अभ्यास <u>सत्र पाचवे</u> MAR 354 DSE 4 मराठी A : मराठीचा भाषिक अभ्यास <u>सत्र सहावे</u> MAR 364 DSE 4 मराठी B : मराठीचा भाषिक अभ्यास</p>
	<p>GE : मराठी मराठी लोकरंगभूमी <u>सत्र पाचवे</u> GE मराठी A : मराठी लोकरंगभूमी <u>सत्र सहावे</u> GE मराठी B : मराठी लोकरंगभूमी</p>
	<p>MIL : मराठी माध्यमांसाठी लेखन व संवाद <u>सत्र पाचवे</u> MIL मराठी 3 : दृक्-श्राव्य माध्यमांसाठी लेखन व संवाद <u>सत्र सहावे</u> MIL मराठी 4 : आधुनिक माध्यमांसाठी लेखन व संवाद</p>
	<p>SEC : मराठी लेखनकौशल्ये <u>सत्र पाचवे</u> SEC मराठी 3 : लेखनकौशल्य — निबंधलेखन <u>सत्र सहावे</u> SEC मराठी 4 : लेखनकौशल्य — ग्रंथपरीक्षण लेखन</p>